

nent, de Jaume Medina, que signa el de Carles Riba, de Ricard Torrents en el cas de Joan Maragall o de Marcel Ortín, responsable del de Josep Carner. Pel que fa al segle XIX, és de justícia remarcar les moltes entrades de M. Àngels Verdaguier a l'hora d'omplir buits o les petites monografies de Ramon Pinyol i Torrents a propòsit, com a mínim, de Narcís Oller i Jacint Verdaguier. També és especialment notable la col·laboració de Ramon Farrés en moltes entrades, entre les quals es poden destacar les de Joan Triadú i Gabriel Ferrater.

Una de les virtuts del diccionari —com dèiem— és visualitzar (i comptabilitzar, de fet) la feina d'alguns traductors que són importants, per la dedicació i la tasca feta, però que no han tingut el reconeixement —potser millor «coneixement»— que mereixen. Són noms com els de Frederic Clascar, Joan Casas i Fuster, el mateix Joan Fontcuberta (un dels assessors del volum), Guillem-Jordi Graells, Jordi Arbonès (de qui podem resseguir el seu extensíssim catàleg de traduccions en l'entrada que signa Alba Pijuan), Àlvar Valls, Josep M. Güell i Socias, Joaquim Pena (l'entrada que en fa Judit Figuerola és una autèntica monografia, molt interessant), Montserrat Solanas, Bonaventura Vallespinosa, Joaquim Ventalló o Salvador Vilaregut (aquest darrer amb una entrada de Judit Fontcuberta realment excel·lent). D'altra banda, és de remarcar també la sistematització que es fa de la feina com a traductors d'alguns escriptors notables. És el cas —a banda dels qui ja han estat citats o de molts d'altres que s'hi podrien afegir— de Manuel de Pedrolo (l'entrada és d'Alba Pijuan), Alfons Maseras (a càrrec de Judit Fontcuberta), Ramon Folch i Camarasa (amb una tasca ingent com a traductor, que ara tenim ben sistematitzada i resumida gràcies a un redactat conjunt de Montserrat Bacardí i Manuel Llanas), Feliu Formosa (signada per Heike van Lawik), Marià Villangómez (signada conjuntament per Caterina Briguglia i Francesc Parcerisas), Ricard Salvat (d'Eva Espasa), Jordi Sarsanedas (de Xavier Vall) o Rodolf Sirera (també de Judit Fontcuberta).

I una reflexió final. A primera vista, obres com la que ens ocupa podria semblar que justifiquen per si soles l'existència de facultats, departaments o àrees de coneixement de traducció. Potser sí. I és ben possible que, sense aquesta presència, el projecte del diccionari hagués hagut de superar més obstacles. Tot i així, hauríem de tenir present que del que estem parlant, per damunt de tot, és de llengua i de literatura. «Degusteu aquest *Diccionari de la traducció catalana* —acaba dient Mallafrè en el pròleg—, llegiu-lo. La història de la literatura catalana l'haurà de tenir en compte» (p. 11). I tant que sí.

Jaume AULET
Universitat Autònoma de Barcelona

BALCELLS, Albert (2011): *Els Estudis Universitaris Catalans (1903-1985). Per una Universitat Catalana*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 217 p. (Monografies de la Secció Històrico-Arqueològica, XII)

Aquesta obra conté una descripció precisa i contextualitzada d'una de les iniciatives culturals més interessants del catalanisme en els seus orígens. Així, en el capítol primer dedicat al Primer Congrés Universitari Català, celebrat del 31 de gener al 2 de febrer de 1903, s'explica com aquest recollí la inquietud suscitada pel funcionament deficient, burocràtic i espanyolista de la universitat estatal, és a dir, de la Universitat de Barcelona de llavors, i promogué la creació d'uns estudis complementaris que contribuïssin a superar aquestes mancances. Com a preludi a aquests estudis es publicà del 1900 al 1902 la revista *Universitat Catalana*, que recollia un ampli ventall d'articles de camps molt diversos: de llengua i literatura però també de farmàcia, medicina, botànica, geologia, física i excursionisme, que palesen l'esperit d'obertura que inspirava aquest moviment cultural catalanista.

Iniciats els Estudis Universitaris Catalans (EUC) el 16 d'octubre de 1903, al començament es crearen dues càtedres: dret civil català i història de Catalunya amb caràcter lliure, emparades per l'Ajuntament de Barcelona i la Diputació, amb el patrocini d'altres entitats, que seguidament s'ampliaren, de

manera que l'any següent inclogueren la càtedra d'economia i la de literatura catalana a càrrec de Rubió i Lluch, que tingué una gran continuïtat i transcendència cultural. Existia, doncs, «una voluntat catalanista d'anar creant una universitat paral·lela» (p. 27), malgrat les dificultats que això comportava, com palesa el títol del capítol II «La primera fase dels EUC (1903-1907): de dues càtedres a deu. L'inici de la seva revista», que comprenia matèries molt diverses a càrrec de bons especialistes, des d'història de l'art, per Josep Puig i Cadafalch, fins a geologia. Limitant-nos al camp de les lletres, podem dir que s'hi formà tota una generació d'estudiosos i intel·lectuals, com Ferran Valls i Taberner, Ramon d'Alòs-Moner, Lluís Nicolau d'Olwer, Francesc Martorell i Trabal, Josep Maria de Casacuberta, Ferran Soldevila, Ramon d'Abadal i molts d'altres. Per a projectar aquests ensenyaments, fou creada també la revista *Estudis Universitaris Catalans*, de la qual es publicaren vint-i-vuit números en la primera etapa que durà del 1907 al 1918. Cal dir també que tota aquesta activitat es portava a terme amb un mínim de burocràcia i sense comptar amb local propi.

En el capítol tercer «Del 1908 al 1913: la consolidació en companyia de l'Institut d'Estudis Catalans», s'explica d'entrada la creació de dues entitats en l'àmbit dels EUC: la Societat d'Estudis Econòmics el 26 d'octubre de 1907 i l'Associació Catalana d'Estudiants (ACE) el 18 de gener de 1908, que impulsà la convocatòria del Segon Congrés Universitari Català, celebrat el 1918. Les activitats docents i de publicació es desenvolupaven d'acord amb les possibilitats personals docents i els recursos materials, que provenien bàsicament de la Diputació i de l'Ajuntament, i que depenien tant de la conjuntura econòmica, en plena Guerra Mundial, com de la ideologia dels partits amb poder; així, «Després de passar de les 7.500 pessetes de 1908 a les 4.000 de 1910, desaparegué l'aportació municipal el 1911. Resultà que l'hegemonia lerrouxiista [espanyolista] a l'Ajuntament de Barcelona tingué conseqüències per als EUC.» (p. 49). El mateix afany cultural i científic del catalanisme, encapçalat per Prat de la Riba des de la Diputació, creà el 1907 l'Institut d'Estudis Catalans (IEC) inicialment compost per erudits en ciències històriques, però ampliat el 1911 «amb dues seccions noves: la de Ciències i la Filològica, al costat del nucli inicial, convertit en secció Històrico-Arqueològica» (p. 49), que sempre tingué una relació molt estreta amb els EUC.

Sota l'epígraf «Els EUC amb tres càtedres en temps de la Mancomunitat de Catalunya i del Segon Congrés Universitari Català (1913-1923)», comença el capítol quart explicant els motius de la dràstica reducció del nombre de càtedres; «Restaren tan sols les de dret català [...], la d'història de Catalunya [...] i la de literatura catalana». Són les matèries que no es trobaven en l'àmbit de la Universitat Literària oficial, i que aquesta no podia assumir pel fet que depenia de l'Estat espanyol. Però les de caràcter més tècnic s'incorporaren a les institucions que anava creant la Mancomunitat de Catalunya en l'àmbit de l'ensenyament tècnic i professional, de competència provincial, i que funcionaven amb independència del poder central. En aquest context els EUC eren considerats «una institució modesta, però sòlida i fecunda [...]». Més que a la divulgació tendien els ensenyaments a la formació d'especialitats» (p. 62).

Tota aquesta activitat patí un gran trasbals, com s'explica al capítol cinquè «El refugi de l'Ateneu Polytechnicum durant la dictadura de Primo de Rivera i la segona etapa de la revista dels EUC»; privats de suport oficial, els EUC s'hagueren de refugiar en el mecenatge, de manera que «amb el patrocini privat i la voluntat de servei dels seus professors pogueren sobreviure. La ressenya del curs de literatura indicava que el curs 1924-1925 el nombre d'alumnes havia crescut fins als cinquanta-quatre [...]. D'aquesta manera, la dictadura afavorí un redreçament dels EUC, malgrat pretendre el contrari» (p. 73). D'entre el mecenes hem de destacar Rafael Patxot, que «pagava les despeses de la reaparició, l'any 1926, de la revista *Estudis Universitaris Catalans*» (p. 76), la qual possibilitava la continuïtat: «Hi trobem la [col·laboració] dels fundadors de l'IEC, la dels que els estaven rellevant i eren en aquell moment mestres dels EUC, i la dels que els succeïren i farien el paper de pont amb les generacions de la postguerra» (p. 77).

La caiguda de la dictadura de Primo de Rivera el gener de 1930, permeté l'inici d'una nova etapa, explicada en el capítol sisè «La transició de 1930-1931, la Generalitat republicana i la Universitat Autònoma de 1933». A partir del 1930 s'inicia el retorn a la situació anterior, de manera que «de cara al pressupost de l'any 1931, la Diputació amb predomini regionalista de la Transició postdictatorial de 1930 va concedir als EUC una subvenció de 10.000, que la Generalitat republicana mantindria durant

els anys posteriors» (p. 82). La situació va canviar radicalment amb l'arribada de la República el 14 d'abril de 1931; a partir d'ara la Universitat de Barcelona, ja esdevinguda autònoma, pogué assolir una vella aspiració: la incorporació de la cultura catalana, inclosa la llengua, en els seus plans d'estudis. Això comportava un triomf dels idearis que havien promogut els EUC, però alhora exigia una reconsideració de la seva activitat, que es portava a terme ara precisament a la Facultat de Filosofia i Lletres: «els EUC s'adaptaren al nou context a còpia de reorientar-se tot allunyant-se del seu públic inicial. Ara comptaven sobretot amb els mestres de primària més que amb els estudiants de les carreres universitàries superiors, sense perdre aquell sector dels treballadors del sector terciari que desitjaven ampliar els seus coneixements de cultura catalana i que havien anat als EUC quan eren al Polytechnicum durant la dictadura.» (p. 91). Però «La desfeta republicana de 1939 representà un retrocés enorme per a la Universitat de Barcelona en tots els aspectes.» (p. 97).

A l'inici d'aquesta nova etapa és dedicat el capítol 7 «Els EUC durant la dictadura franquista fins al 1960». Partint de la base que «Després de la Guerra Civil, els vencedors van portar a terme un intent de genocidi identitari a Catalunya» (p. 99), i que bandejà altre cop la cultura catalana de la Universitat, fortament depurada, es descriu amb tota la precisió possible a partir de la informació disponible la represa d'aquests estudis a fi de mantenir-ne la continuïtat. «Així fou com els EUC començaren a reconstruir les seves càtedres el novembre de 1942, i les primeres foren la d'història de la literatura catalana i la de gramàtica superior de la llengua catalana» (p. 100), dins una situació extremadament difícil i «en simbiosi, ara més que mai, amb l'Institut d'Estudis Catalans.» (p. 100). Els primers impulsors foren Maurici Serrahima, Miquel Coll i Alentorn, que havien militat a la Unió Democràtica de Catalunya (UDC) i Ramon Aramon i Serra; aquests dos darrers «havien estat deixebles dels EUC en els anys de la dictadura anterior» (p. 101), als quals s'afegí aviat Pere Puig i Quintana, també procedent d'UDC. «Les dues primeres disciplines amb què començà la segona època dels EUC [...] van ser la història de la literatura catalana, a càrrec de Jordi Rubió, i la gramàtica catalana, a càrrec de Ramon Aramon.» (p. 104). També calgué recórrer al mecenatge i en aquest sentit es destacà «Fèlix Millet, financer en l'àmbit de les assegurances, que havia estat president el 1932 de la Federació de Joves Cristians de Catalunya, [i que] havia hagut de fugir el 1936 de Catalunya.» (p. 106); però «El voluntarisme i l'esperit patriòtic continuaven tenint un paper bàsic» (p. 108), i la seva projecció considerable, malgrat les circumstàncies, de manera que «dels nous alumnes dels EUC de la postguerra sortiren futurs membres de l'IEC» (p. 109), com ja havia ocorregut anteriorment, alhora que «Dels EUC nasqueren dues noves societats filials de l'IEC: la Societat Catalana d'Estudis Històrics i la Societat Catalana d'Estudis Jurídics, Econòmics i Socials.» (p. 109). De fet, i com a l'origen, «els EUC feren una tasca de suplència fins que les matèries que ensenyaven i alguns dels seus mateixos professors passaren a ocupar el lloc que els corresponia dins la universitat oficial durant la segona meitat dels anys 1960.» (p. 109-110). En aquest període es destacaren com a professors en l'àmbit de les humanitats Ferran Soldevila, que «associava amb encert la tasca investigadora i docent» (p. 113) en el camp de la història catalana, Jordi Rubió en el de la història de la literatura i Ramon Aramon en el de la llengua catalana. Però, a més, malgrat les circumstàncies adverses, els EUC pogueren tenir una projecció exterior, sobretot a França, a través de l'Institut Francès de Barcelona, i al Regne Unit, per mitjà de l'Institut Hispànic que Edgar Allison Peers havia creat a la Universitat de Liverpool» (p. 115).

En el capítol vuitè «Continuïtat i canvis entre 1961 i 1981» es descriu el darrer període d'activitat dels EUC, ara materialment, com l'IEC, «a l'ombra del mecenatge d'Òmnium Cultural. Hi hagué per raons d'edat una renovació del professorat «alhora que les matèries impartides es reduïen a història de Catalunya, història de la literatura catalana i gramàtica catalana [...], acompanyades d'algunes classes de paleografia, a càrrec de Pere Bohigas, i algun curs d'arqueologia, a càrrec de Serra Ràfols» (p. 148). D'entre el professorat nou cal destacar en aquest període Joaquim Molas en l'ensenyament de literatura catalana a partir del curs 1961-1962, després de tornar de Liverpool, on havia estat lector d'espanyol i català entre 1959 i 1961. A poc a poc aquests ensenyaments s'anaren incorporant als programes universitaris, sobretot a partir de la creació de la Universitat Autònoma el 1968, a la qual s'incorporà el mateix Joaquim Molas, que deixà els EUC el curs 1973-1974. A més, «La presència d'estrangers continuava essent notable» (p. 165), però «El curs 1979-1980 va ser el darrer que la història de Catalunya estigué

inclosa en el programa dels EUC i també el penúltim any del curs de filologia catalana» (p. 167), i «El curs 1980-1981 és el darrer del qual consten fitxes d'inscripció a l'arxiu de l'IEC» (p. 168).

Com a característica de l'ensenyament en aquest període, assenyalarem que «Els EUC evitaren la degradació per massificació que amenaçava [llavors] la universitat oficial. El nombre d'alumnes era reduït, però el contacte entre professors i deixebles durava anys després d'haver deixat aquests els EUC i, per tant, la seva influència continuava molt més que a la universitat oficial» (p. 169). Per part nostra remarcarem que d'acord amb l'afany de precisió d'aquesta obra, hi figura la llista de tots els alumnes que hi assistiren i que figuren als documents conservats.

En el capítol següent i darrer, sota l'epígraf «Els cursos de cultura catalana per a estudiants estrangers» es descriu amb la mateixa precisió els que es van realitzar des de l'estiu de 1961 fins a l'any 1985, «que duraven tres setmanes, [i que] van ser una eficient empresa de projecció exterior de la cultura» (p. 178), impulsats sobretot per Ramon Aramon i Serra, pels quals, com ha dit Josep Massot «han passat gairebé tots els catalanòfils que avui s'agrupen a les associacions que arreu del món promouen la cultura catalana» (p. 178).

Aquest és el final gloriós dels EUC, esperem que les universitats catalanes assoleixin plenament llur herència en tots els aspectes i que no entrin en decadència de manera que calgui recrear-los de nou.

Tanquen el llibre uns annexos, el primer amb la llista de professors que inclou la matèria impartida i el període docent; el segon la relació de revistes dels EUC; i el tercer vint-i-nou fotografies de professors, més l'«Índex de noms».

Com a conclusió, podem dir que aquest és un llibre excel·lent, tant pel que fa a la informació de base com a la interpretació dins el context historicocultural de cada període. El treball és enorme però una institució tan transcendental per a la cultura catalana com foren els EUC se'l mereix.

Josep MORAN
Institut d'Estudis Catalans

BARCELÓ, Carme (2011): *Àrab i català. Contactes i contrastos*. València; Barcelona: Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana; Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 328 p.

L'autora d'aquest llibre és catedràtica d'àrab de la Universitat de València i precisament a la situació del País Valencià és dedicat principalment el treball present. Hi ha reunit i reelaborat els treballs de molts anys d'activitat en la matèria. Dues són les parts del llibre. La primera tracta dels contactes de l'àrab amb la llengua dels cristians del territori, i la segona, de caràcter sociolingüístic, és dedicada als contrastes entre els parlants i els repobladors cristians del regne per tal d'escatir l'embolicat afer del suposat mossàrab.

Una cosa roman clara des del començament del llibre: els cristians a poc a poc es van sotmetre a la cultura i la llengua àrabs. Sense negar que hi poguésser haver alguns nuclis cristians, és un fet que foren completament arabitzats. Això vol dir «mossàrab», un mot que ha estat interpretat malintencionadament tant de temps. En realitat, significa 'arabitzat', sense ésser àrab, que havia assimilat l'idioma i la cultura dels àrabs. I això va passar tant amb les poblacions mudèjars com després amb les morisques. Sovint he dit i he escrit que quan el rei Jaume entrà a València no hi va trobar ni un parlant de la llengua romànica que degué succeir al llatí visigòtic del poble. Potser parlaven romanç alguns mercaders procedents del nord que vivien apartats i s'allotjaven en alfòndecs.

Amb les invasions almoràvides i almohades la possible minoria romànica desapareix. La professora Barceló deixa aquest fet ben establert (p. 21 i passim). Els reconquistadors del segle XIII per entendre's amb la població havien de recórrer a torsimanys, que en un principi solien ésser jueus que sabien l'algaravia (llengua àrab culta) o l'algèmia (llengua àrab vulgar del poble). L'àrab regna a València entre cristians (p. 28-30) i això contrasta amb la situació d'altres regnes cristians (p. 41-44). El procés de canvi lingüístic s'inicia vers el segle XI, i al segle XIII l'arabització era total. Quan, per exemple, Jaume I és